

De boeken van Sepp

Een van de mooiste boekwerken die ooit in Nederland zijn verschenen, is geheel gewijd aan vlinders. Hoogste tijd dus om daar in dit tijdschrift aandacht aan te besteden. Vier(!) generaties van de familie Sepp werkten aan een serie boeken over de Nederlandse vlinders met als verkorte titel: *De Wonderen Gods in de minst-geachte Schepselen*.² De serie verscheen in losse katernen die later in banden werden ingebonden. Het eerste katern dateert van 1762, het laatste deel verscheen in 1928.

Tekst:
Kees Beart¹ en
Mirjam Lambermon

De ‘stamvader’ van de uitgeverfamilie Sepp is Christiaan Sepp. Hij werd in 1710 in de Duitse vestingstad Goslar gedoopt en reisde als jongeman naar Amsterdam om als graveur de kost te verdienen. Christiaan had een grote interesse voor insecten en in zijn vrije tijd trok hij eropuit om ze te bestuderen. Hij zocht eitjes of rupsen van vlinders, kweekte die op en maakte tekeningen van alle stadia. Hij beschreef zijn bevindingen, maakte kopergravures van de prenten en drukte op een huispers katernen die hij vanaf 1754 onder vrienden verspreidde. De katernen kregen veel waardering. Zijn zoon Jan Christiaan, die de interesse voor insecten met zijn vader deelde, begon een professionele uitgeverij om de uitgaven over vlinders onder een groter publiek te kunnen verspreiden. Dat was het begin van de succesvolle uitgeverij van de familie Sepp. Behalve over vlinders gaven zij ook prachtige boeken uit over de Nederlandse flora en over vogels. Volgens het ‘Voorbericht des Auteurs’ in het eerste boek over vlinders zouden ook “Torren, Sprinkhanen, Wespen, Vliegen en andere Insecten” behandeld worden, maar het is gebleven bij de Nederlandse dag- en nachtvlinders. De eerste dertig ‘verhandelingen’ in het eerste deel zijn voornamelijk het werk van Christiaan. Na diens dood in 1775 maakte Jan Christiaan de teksten en prenten. En na de dood van Jan Christiaan in 1811 zetten de derde (Jan) en vierde (Cornelis) generatie Sepp de serie voort. Observaties en tekeningen werden toen door enkele Nederlandse entomologen aangeleverd. Mogelijk is de serie nog niet beëindigd, want op een inlegvel in het tiende en tot nu toe laatste deel wordt aangekondigd dat er meer delen zullen volgen!

Zoeken, tekenen, kweken

Christiaan Sepp en zijn zoon Jan Christiaan trokken er samen vaak op uit. Tegenwoordig gaat men met de camera het veld in om foto’s te maken, maar voordat deze techniek beschikbaar was, moesten de beestjes nagetekend worden en was opkweken noodzakelijk. De tekeningen werden niet van opgezette, maar van levende dieren gemaakt, zoals blijkt uit het onderschrift dat bij sommige prenten staat: “ad viv. del. et sculpsit”: naar de natuur getekend en gegraveerd. Een verhandeling van een vlinder werd pas opgenomen als van de soort alle stadia van ei tot vlinder waren waargenomen en nagetekend, en de bijzonder-

heden over de leefwijze bekend waren. Van elke soort werd afgebeeld: het eitje (veelal met een vergroting ervan), de voedselplant, rups (vaak meerdere afbeeldingen van pas uitgekomen tot volwassen rups), pop en vlinder (meestal met geopende en gesloten vleugels). Soms staan verschillende kleurvarianties van de imago op de prent. Ook de sluipwesp die op de betreffende soort parasiteert, is op sommige prenten te zien. Dat is meer informatie dan in een hedendaagse vlindergids te vinden is! Nadat de katernen waren gedrukt, werd elk exemplaar zorgvuldig met de hand ingekleurd.

Als nog niet alle stadia waren waargenomen, werd een soort ‘in de wacht gezet’. Dat duurde soms vele jaren. Bij de beschrijving van de Paauw-oog (daggauwoog) bijvoorbeeld, schrijft Christiaan zelfs dat hij “over de twintig jaaren vergeefs had gezogt” naar de eitjes van deze soort.

Over distelvlinders en het maai-beheer van de gemeente Amsterdam

De vroegst gedateerde waarneming van Christiaan

Sepp dateert uit 1751 en betreft de distelvlinder. Christiaan geeft uiting aan zijn liefde voor vlinders, waarin hedendaagse vlinderliefhebbers, voor wie het maaien van bloemrijke bermen vaak een doorn in het oog is, zich zullen herkennen. Hij beklagt zich erover dat de Distelvink-Vlinders in 1751 in Amsterdam in overvloed voorkwamen, maar hij en andere liefhebbers hadden ze daarna ruim tien jaar niet meer gezien. De oorzaak was gemakkelijk na te gaan: de wal van Amsterdam was in 1751 zeer sterk begroeid met distels en brandnetels. “Deze Lust-Boschadien der Insecten vervielen onder het indiscrete Gezag der wreede Seisse, die, onverschillig omtrent de Schoonheden, hier eene ysselijke Verwoesting aanrechede en alles met den Grond gelyk maakte. Honderden van fraaye Insecten werden daardoor vernield.”

De Groote Twee-Staart-Rups of de Groote Hermelyn-Vlinder (hermelijnvlinder)

Christiaan vond begin augustus 1755, toen hij met zijn zestienjarige zoon op de dijk buiten de “Haarlemmer-Poort” wandelde, verscheidene “Tweestaart-Rupsen”. Een van de rupsen had het hoofd naar hen toegekeerd en spoot plotseling een straal helder vocht: “... niet uit den Mond, maar dicht onder den-zelven, ter plaatse in Fig. 6. [zie afbeelding hermelijnvlinder hierboven] met a aangewezen (...) regelrecht mynen Zoon in 't eene Oog.” Dit veroorzaakte een heftige pijn. Na het oog schoongewreven te hebben verdween de pijn na een half uur. Verder had het geen “kwaade Uitwerking”. Gelukkig maar dat zowel het gezichtsvermogen als de vlinderliefde van zijn zoon Jan Christiaan, die net als zijn vader entomoloog,

tekenaar en graficus werd, hier niet onder geleden hebben!

De beschrijving van de Tweestaart (de naam die Johannes Goedaert in de zeventiende eeuw aan de rups had gegeven, zie Vlinders 4, 2015) bevat een nieuwe dimensie met betrekking tot het mysterie van de sluipwesp. Na de beschrijving hoe een zekere “Zoort van Wespen” (een sluipwesp) een eitje op de rug van de hermelijnvlinderrups legt, beschrijft Sepp dat je zo’n rups kunt redden, door met een “Koren Tange-tje” (een soort schaartje) ieder eitje aan stukken te knippen. Een Tweestaartrups waarop een sluipwesp een eitje gelegd heeft, kan dus nog gered worden en een vlinder worden!

Uit de prent en beschrijving van de hermelijnvlinder blijkt dat Christiaan Sepp nauwkeurig en met veel geduld observeerde. De verschillende onderdelen van de prent worden in de tekst met waarnemingen toegelicht, zoals de stinkende “pijlen” die de kleine rups afschiet bij verstoring (Fig. 4), de hortende gang van de rups door het ontbreken van naschuivers, en de verpopping, waarbij de rups zich in wilgenhout spint (Fig. 8), “t geen met zo veel Beleid, Overleg en Konst geschied, dat men zich daarover ten hoogsten moet verwonderen”.

De lezer wordt aangemoedigd om de tekst van Sepp over de grote hermelijnvlinder zelf te lezen, en zich te verwonderen over de vlinder én de waarnemer. Sommige delen zijn gedigitaliseerd. Een link naar deel I staat onder dit artikel.

Dit is het eerste deel van een serie artikelen over de uitgeverfamilie Sepp en hun vlinderboeken. Stuk voor stuk prachtige publicaties met een schat aan bijna vergeten vlinderwetenswaardigheden. In de volgende delen zullen meer vlinders uit de boeken beschreven worden.

Noten

- 1 De eerste auteur bezocht de Bibliotheek van de Nederlandse Entomologische Vereniging, het Teylers Museum en het Museum Boerhaave om originele stukken uit de nalatenschap van de familie Sepp te kunnen zien. Hij dankt respectievelijk Godard Tweehuyzen, Esther van Gelder en Tim Huisman voor hun gastvrije ontvangst.
- 2 De volledige titel luidt: Beschouwing der wonderen Gods in de minstgeachte schepzelen of Nederlandsche Insecten, naar hunne aanmerkelyke huishouding, verwonderlyke gedaanteverwisseling en andere wetenswaardige byzonderheden, naar 't leven naauwkeurig getekent, in 't koper gebracht en gekleurd.

Enkele bronnen:

Link naar deel I (grote hermelijnvlinder): archive.org/stream/beschouwingderwoo1sepp#page/n187/mode/2up
www.kb.nl/themas/boekkunst-en-geillustreerde-boeken/private-press/private-press-in-nederland-voor-1800

